

קולופון I	<p>ההודאה והשיר והשבח והתהלה לאלהי ישראל ית' וית' אשר לא עזב חסדו ואמתו ממני הצעיר עבדו בן אמתו המחבר ומתקן זה הספר שיעצני להתחילו ועזרני וזכני להשלימו היום הזה יום ששי בשבוע סוף חדש אלול⁴ שנת הרצ"ט ליצירה בשאלוניק העיר הגדולה לאלהים נאם המתקנו ובידו כתבו יששכר בן לאדוני אבי החכם כמה"ר מרדכי בן סוסאן נר"ו⁵</p>	80v
קולופון II	<p>השבח והתהלה וההודאה לאלהי ישראל אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם עבדו בן אמתו אני הצעיר המשער והמחבר ויהי עמדי מיום שהתחלתי ואני חוץ מביתי לשער ולחבר ולתקן אלו השני ספרים ספר העיבור וספר התקופות עד שהשלמתיים בס"ד היום הזה יום ג' בשבוע תשעה ימים לחדש מרחשון שנת חמשת אלפים ושלש מאות ליצירה בעיר דמשק בחזרתי מדרכי לשלום לביתי אך אחר התשלום הוספתי והגהתי במ דברים אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני נאם הצעיר המשער מחבר ומתקן ובידו כל הספר הזה כתב יששכר בן לאדוני אבי החכם כמה"ר מרדכי ידיע בן סוסאן נר"ו⁵</p>	100v

4. כ"ט באלול.

5. מתחת לקולופון נוספה חתימת המחבר-המעתיק: "יששכר בן סוסאן".

sache bien que seule cette rédaction est la bonne et qu'il corrige toute autre qu'il trouverait..." Au f. 11r, dans un passage barré (et qui n'apparaît pas dans l'édition), ISSACHAR précise que la première rédaction avait été indûment copiée par un certain VIDAL DIBROM, chez qui il avait résidé à SALONIQUE. Celui-ci attendait que l'auteur corrige la première rédaction, mais quand il vit qu'il n'avait pas le temps de le faire, il la copia telle quelle; c'est ensuite seulement que furent faites les corrections, alors qu'il avait gardé une copie défectueuse. Mais ajoute ISSACHAR: "J'ai entendu plus tard que cette copie avait brûlé, avec tous ses livres, lors de l'incendie qui ravagea la ville de SALONIQUE." Au verso du deuxième folio de garde en papier, le titre de l'oeuvre en latin complété d'une autre main, suivi des lettres "MQ(ouR)" (cote ou signature?). D'une autre main encore, le calendrier juif et les initiales, ou la cote "J N".— Cotes anciennes: au recto du f. 1, "Or. 185" et, en-dessous, "Da. 18" avec, au milieu du texte, l'ex-libris de l'Oratoire: "Orat(orii) Paris(iensis) Cat(alogo) inscr(iptus) ma 124." Le manuscrit correspond au numéro [890] du catalogue de DERENBOURG. Aux ff. 1r et 104v, estampille n° 17 de la Bibliothèque nationale.

- * Papier avec vergeures, pontuseaux et filigranes.
- * Encre noire, tirant sur le brun sombre et, par endroits, légèrement corrosive.
- * La composition des cahiers est impossible à définir en raison des nombreux folios ajoutés et des folios que l'auteur lui-même a collés deux à deux; de plus, les talons ont été collés de manière artificielle lors d'une reliure postérieure. Réclames horizontales décorées simplement au bas des folios; titre courant (bénédiction ou titre du livre) en haut des pages.
- * Réglure à la pointe sèche, folio par folio, sur le côté verso; l'encadrement des tables est à l'encre.
- * Dimensions: 214–215 x 154–156 (155 x 102–112) mm, à longues lignes, 31 lignes écrites pour autant de lignes réglées.
- * Les titres et les premiers mots sont en caractères carrés plus ou moins grands (aux ff. 69r–72r, ils sont dans les mêmes caractères que le texte mais en plus grand module); les titres et premiers mots principaux sont en très grands caractères carrés. Les fins de textes ou de folios sont quelquefois disposés en forme de dessin. Les tables et croquis sont toujours encadrés de manière décorative.
- * Demi-reliure moderne de papier marbré à dos long et pièce de titre de cuir rouge.

נשארה בידו ההעתקה ההיא ... אח"כ שמעתי שנשרפה עם כלל ספריו בשרפה אשר שרף ה' את העיר שאלוניקי" (דף 11א). בשולי העמוד הראשון הוסיף המחבר הערה לאחר הדפסת הספר הראשון: "ומשביע אני בשם המפורש שהיה יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה ביי"ה שכל הרוצה להדפיס זה הספר שידפיסו בשלימות כמו שהוא שלא יחסר ממנו דבר כמו שעשה הר' שלמה בן מלך³ שחסר ממנו הרבה והוסיף בו מולדות מוטעיות כמה שהדפיסו בקוסטנטינה"; בדפוס נוספה הערה זו בין סדר העיבור לבין המנהגות. המחבר נמלך בדעתו, ולימים הוסיף בשולי העמוד הראשון של כה"י "אמנם אם ירצה להוסיף בו דבר ענין מספר או מסברא יזכרהו בשמו ועליו תבא ברכת טוב. ונכח להוסיף בו קודם המנהגות או קודם התקופות סדר המולדות יגם' לחדשים לסך שנים שראיתי רבים שואלי עליהם ואומרים שצריכים להם וכעת אין לי פנאי אפי' לשנה אחת".

- * נייר ובו קווים ומבריחים וסימני-מים.
- * צבע הדיו שחור, עתים חום כהה. לפעמים הדיו מאפלת איכול שטחי.
- * מבנה הקונטרסים בלתי-סדיר. המחבר-הסופר הירבה להוסיף דפים, לחתוך דפים ולהדביק לבדליהם דפים חדשים, ובכריכה המאוחרת שוקם חלק ממבנה הקונטרסים בצורה מלאכותית. שומרי-דפים מאחנים, המעוטרים בפשטות; כותרת או נוסחת-הברכה "ב"ה" בראש כל עמוד.
- * שרטוט בחריטה; כל דף לחד, בע"ב. הלוחות שורטטו בדיו.
- * ממדים: 214–215 x 154–156 (155 x 102–112) מ"מ. עמדה אחת. 31 שורות כתובות ומשורטטות.
- * הכותרות ותיבות הפתיחה כתובות בכתב מרובע באותיות גדולות; בדפים 69א–72א הן כתובות בכתב הטקסט באותיות גדולות. כותרות ותיבות-פתיחה עיקריות כתובות באותיות גדולות מאוד. סופי חיבורים וסופי עמודים כתובים לעתים בצורת עיטורים. הלוחות והתרשימים משורטטים בצורה דיקוראטיבית.

3. בדפוס של שלמה בן יצחק יעבץ. ראה: א' יערי, הדפוס העברי בקושטא, ירושלים תשכ"ז, עמ' 112–113, מס' 166; י' הקר, "דפוס קושטא במאה השש-עשרה", ארשת, ה (תשל"ב), עמ' 486, מס' 166.

5299–5300 de la Création

SALONIQUE et DAMAS

écrit par l'auteur ISSACHAR b. MARDOCHÉE
b. SOUSSAN¹

1539

ה'רצ"ט–ה'ש

שאלוניק–דמשק

כתב המחבר יששכר בן מרדכי בן סוסאן

Ouvrages d'ISSACHAR b. MARDOCHÉE b. SOUSSAN précédés d'une introduction: (1) *Tiqqoun Issachar* sur le calendrier et sur les coutumes religieuses (ff. 1r–80v); (2) *Pe'oulat Issachar* sur le calendrier (ff. 81r–100v); (3) table des chapitres de la *Mishna* et du *Talmud* (ff. 101r–104v).

104 folios (ff. 1–104).— Ce manuscrit est l'exemplaire de travail de l'auteur qui, au cours de ses pérégrinations, a rédigé son oeuvre sur des cahiers qu'il a composés selon ses besoins, auxquels il a rajouté des bifeuillets, dont il a coupé des folios ou les a collés deux à deux.

ISSACHAR b. MARDOCHÉE, d'origine nord-africaine, a multiplié les corrections, ajouts (écrits quelquefois à la verticale) et changements dans ce manuscrit, dont la composition est datée de 1539 à SALONIQUE et 1540 à DAMAS, mais qu'il a continué à corriger jusqu'après l'impression par SALOMON b. BENJAMIN b. REY² de la première et de la troisième oeuvre à CONSTANTINOPLE en 1564. Au f. 1r, on trouve, de la main d'ISSACHAR, la copie de la page de titre de l'imprimé et, au f. 1v, l'imprimatur, daté de 5314/1554, d'AARON ASHKENAZI. Notre manuscrit a servi de modèle pour l'impression, et une autre main a barré des passages qui n'apparaissent pas dans l'édition; l'auteur s'en plaint au f. 1r: "Je supplie... celui qui voudra imprimer ce livre qu'il l'imprime en entier, sans rien y retrancher et non comme l'a fait SALOMON b. REY à CONSTANTINOPLE, qui l'a imprimé incomplètement et a rajouté des tables fausses." Effectivement, SALOMON b. BENJAMIN a ajouté des tables entre le calendrier rédigé par ISSACHAR et la partie contenant les coutumes. Cependant, notre auteur continue: "Toutefois, si l'on désire rajouter quelque chose, que ce soit citation d'un livre ou opinion personnelle, qu'on le fasse au nom de l'auteur... et il convient d'ajouter des calendriers... nombreux sont ceux qui m'ont demandé de le faire car ils en ont besoin, mais je n'en ai pas trouvé le temps, même pour une seule année." Au ff. 1r et 100v, l'auteur se plaint encore que "Ces deux livres ont été deux ou trois fois copiés sans mon assentiment d'après une première rédaction qui n'avait pas été corrigée convenablement comme l'est celle-ci; que le lecteur

כתבי יששכר בן מרדכי בן סוסאן: (1) תיקון יששכר, ספר עיבור ומנהגות (א1–80); (2) פעולת יששכר, תקופות (א81–100); (3) מפתחות לפרקי המשנה והתלמוד (א101–104).

104 דפים (1–104). — לפנינו העתק-עבודה של מחבר שנודד ממקום למקום, כתב על-גבי קונטרסים בגדלים שונים, שרכב גליונות, חתך דפים והדביק דפים תוך כדי עיבוד חיבוריו.

בכה"י מרובים עד מאוד התיקונים, התוספות, השינויים והמחיקות שעשה המחבר בעת השלמת הנוסח השני של ספריו בשלהי שנת רצ"ט בסאלוניקי ובראשית שנת ש' בדמשק ועד לאחר שנדפסו החלק הראשון, תקון יששכר, והחלק השלישי, המפתחות לפרקי המשנה והתלמוד, מתוך העותק שלפנינו, הדפסה שנעשתה בקושטנדינא בשנת שכ"ד במצוות שלמה בן בנימין² ריי. וכך ניתן למצוא בכתיבת המחבר, שמוצאו מצפון אפריקה, את שער הספר המודפס (דף א1), את הסכמתו של אהרן אשכנזי משנת שי"ד (דף ב1), את מחיקות החלקים שלא נדפסו, ולעתים אף השינויים שנעשו לצורך הדפוס בכתיבה שונה. בראש הספר הראשון (דף א1) ובסוף הספר השני (דף ב100) חזר המחבר וכתב: "השני ספרים הללו נעתקו בשנים שלשה מקומות שלא מדעתי מטופס ראשון והגהה ראשונה הבלתי מוגהת ומתוקנת יפה כזו ולכן הנני מודיע שכל העתקה שימצא עליה לשוני זה היא היותר מוגהת יפה ועיקר ונבחרת אצלי וכל שלא ימצא עליה כתוב לשוני זה מההעתקה הראשונה היא ... ויהיה מבורך ... כל שמעתיק השני ספרים הללו או אי זה אחד מהם וכותב עליו זה הכתב בשמי". במקום אחד בחיבור הראשון — בפסקה שנמחקה ולא נדפסה — כתב בפרוטרוט על העתק שנעשה מן הנוסח הראשון בידי בידאל דיברום משאלוניקי, אשר המחבר התאכסן בביתו. "והיה ממתיך לי מתי אחזור להגיהה ולא היה לי פנאי אז וכאשר ראה ששמתי לדרך פעמי העתיקה כמו שהיתה ואחר שהחזיר לי אותה חזרתי והגהתי והוספתי וגרעתי בה ותקנתי והוא זאת, והוא

1. המחבר, שמוצאו היה מפאס שבמארוקו, תרגם לימים את המקרא לערבית-יהודית. כתב-היד האוטוגרפיים, שנכתבו בצפת בשנים 1571–1573, שמורים בספרייה הבריטית בלונדון: כ"י Or. 5434 (קטלוג מרגוליות, מס' 1115), וכתב-יד ששון 159–160, שנרכשו לאחרונה.

2. הוא מן-הסתם שלמה בן בנימין ריי שהביא את הספר לדפוס.